

Posudek na bakalářskou práci

Název práce: Genderová socializace v mateřské škole – analýza tří věkově odlišných tříd

Autorka práce: Jitka Šinfeltová

Bakalářská práce Jitky Šinfeltové se zabývá genderovými interakcemi u dětí předškolního věku v kontextu mateřské školy. Zaměřuje se přitom především na hru, která představuje hlavní náplň činnosti předškolních dětí. Sleduje, jaké volné a řízené hry dívky a chlapci provozují, jak během nich spolu interagují a jak komunikují s učitelkami. Pozornost je věnována vývojovému hledisku, protože autorka srovnává tři věkově odlišné a vnitřně věkově homogenní třídy.

Toto téma není nikterak nové. Genderovému vývoji v předškolním věku je tradičně věnována velká výzkumná i teoretická pozornost a je tedy na co navazovat. Část dosavadní produkce je zmíněna v teoretické části, která stojí na prezentaci pohledů různých autorů a autorek, přičemž ale ty jsou kladeny vedle sebe, bez vzájemné diskuse a propojení.

Obvykle kvitují, když se závěrečné práce snaží o kumulaci poznání. V tomto případě bakalářská práce navazuje na již obhájenou práci Petry Boumové. Ani původní práce však není nikterak originální – dotýká se oblasti, v níž existuje velké množství regulérních výzkumů a teorií (např. Martin et al. 2002). Tam, kde je to možné, by se měly využívat původní prameny, namísto práce s literaturou „z druhé ruky“. Tuto výhradu lze uplatnit vůči celé teoretické části, která upřednostňuje české publikace, v nichž však není prezentován původní výzkum, ani originální teorie.

V teoretické části se autorka představí základních konceptů. Zcela vynechává charakteristiku předškolního věku, jehož specifické vývojové charakteristiky determinují projevy dětí a měly by se proto zohledňovat v interpretaci výsledků. Totéž platí o hře jako specifické aktivitě, jejíž představení v práci absentuje. Autorka se stručně věnuje genderovým rolím a genderové identitě. Oba koncepty představuje odděleně v samostatných kapitolkách, což přináší riziko jejich nejasného ohraničení. Autorka definuje oba pojmy obdobným způsobem – např. parafrázuje Langmeiera a Krejčířovou, kteří genderové role spojují s preferovanými zájmy a aktivitami, a následně Vágnerovou, která chápe genderovou identitu jako subjektivní představu o vlastních charakteristikách (mezi něž jistě náleží i zájmy a preferované aktivity, pro které má jedinec vhodné schopnosti). Rozdíl mezi rolí a identitou doporučuji podrobněji představit v rámci obhajoby. Na základě toho bude patrné, jak dobře má autorka zvládnuté teoretického pozadí svého výzkumu. V této souvislosti si neodpustím poznámku ke kapitole o genderové identitě, která se podle autorky „vytváří v rodině, kde má dítě vzor obou genderových rolí – muže a ženy“ (s. 6). Jedná se tradiční psychologický pohled, který je však v takto zkratkovitě formulaci velmi problematický. Vyplývá z něho, že děti vyrůstající pouze s jedním z rodičů mají potíže s formováním genderové identity. O jaké výzkumné nálezy by autorka takovou interpretaci (souhlasí-li s ní) opřela?

Oceňuji, že si autorka uvědomuje význam formálního a neformálního kurikula v rámci socializace v MŠ. Je ovšem škoda, že se sama nepokusila o analýzu RVP jako základního kurikulárního dokumentu. A v návaznosti na to ani školního vzdělávacího programu mateřské školy, kde prováděla vlastní výzkum. Skryté kurikulum pak vymezuje velmi stručně a nesystematicky, takže kapitola 3.2. nemůže sloužit jako vodítko pro metodologii vlastního šetření.

Výzkum není veden jasně zformulovanou otázkou (s. 19). Cílem nicméně bylo sledovat „genderově relevantní interakce“ v mateřské škole, přičemž tyto interakce autorka předem omezuje na vytváření a připomínání genderových polarizací a hierarchií. To je časté úskalí genderově orientovaných výzkumů – zaměřují se příliš na rozdíly, čímž může docházet k jejich neúměrnému zveličování. Výzkum, zvláště kvalitativně orientovaný, by se však měl snažit postihnout jak rozdíly, tak shody tak, aby co nejdříve zachytil strukturu sociální reality z hlediska samotných aktérů a akterek. Z analýzy sice určité shody vyplynuly, ovšem je možné, že by jich bylo více při aplikaci otevřenějšího analytického přístupu. Tento problém je pak zesílen tím, že se autorka podle svých slov rozhodla provést analýzu jen části shromážděného materiálu. Ačkoliv prováděla 6-7 pozorování

v každé ze tří věkově odlišných homogenních tříd, analýza se týkala pouze vybraných situací, které autorka pokládala za nejnápadnější z hlediska „genderové relevance“. Kritéria pro volbu těchto situací a kategorie, které situace reprezentují, nejsou v práci představena. Kolik situací zůstalo nepřifaženo ke kategoriím?

Pro sběr dat autorka použila nezúčastněné pozorování. Nevýhodou pozorování je, že nás orientuje pouze na vnější projevy bez možnosti zjistit, jaké pocity, interpretace a motivaci děti s těmito projevy spojují. Na tom opakovaně ztroskotává i autorčina analýza, když musí konstatovat, že pozorovanou situaci nemůže podrobněji rozebrat, protože jí chybí potřebné informace o dětském pohledu. U některých situací se však přesto do rozboru pouští, ačkoliv jí takové informace chybí (např. situace ve třídě „A“, P1 – 28. 4. 2014). Je otázkou, nakolik se v takových momentech do interpretace vkrádá autorčino předporozumění (možná vycházející ze stereotypů).

Autorka uvádí, že její nálezy týkající se genderové disciplinace se liší od předcházející bakalářské práce, neboť její data nepotvrdila ani vrstevnické, ani učitelské omezování genderově atypických a genderově smíšených aktivit (tento závěr ale je dále v práci rozporován – viz níže). Provedený výzkum se tak vymyká převládajícím výzkumným nálezům týkajícím se genderového vývoje v předškolním věku. Například dominance genderově homogenních herních skupin a s tím související polarizace herních aktivit je ve většině výzkumů prokázána již ve věku 4 let, zatímco autorka sledovala i u pětiletých dětí četné interakce chlapců a dívek (s. 25). Jednalo se o dominantní typ interakcí? Jestliže ano, jak to lze vysvětlit s ohledem na vysokou kognitivní rigiditu dětí tohoto věku projevující se v tendenci zesilovat genderové rozdíly? Znamená to, že autorka polemizuje se závěry výzkumů genderového vývoje v předškolním věku, které se veskrze shodují na tom, že vrchol rigidity je právě kolem pátého roku života? Nebo jsou autorčiny vymykající se nálezy způsobeny specifickými socializačními postupy v dané mateřské škole?

Autorka uvádí, že učitelky byly velmi tolerantní. Je škoda, že s nimi neproběhl rozhovor, který by zjišťoval jejich tzv. subjektivní učitelskou teorii. Při čtení vybraných situací však nemohu potvrdit, že by na mě učitelky působily nadměrně tolerantně a genderově nestereotypně. Řada situací a celých kategorií naopak ukazuje silnou genderovou polarizaci v přístupu vyučujících k dětem a jejich aktivitám. Fakt, že se takový přístup netýká 100 % interakcí, nezmenšuje formální i neformální disciplinační charakter takového přístupu. V tomto bodu jsou závěry práce nekonzistentní. Sama autorka si v míře tolerance učitelek protiřečí. Na jednu stranu tvrdí, že učitelky byly tolerantní, na druhou stranu ale jejich polarizující aktivity reflektuje. To, že se učitelské vstupy neodehrávají explicitními příkazy a zákazy, neznamená, že nevychází a neposilují genderové stereotypy (formulace „Modelování však neprobíhalo vždy pouze stereotypním způsobem“, s. 64, je pro mě záhadou).

Autorka představila kategorizaci situací, v nichž byl důležitý gender. Logika, na níž kategorizace a vzájemné vztahy jednotlivých kategorií stojí, není zcela zřejmá. Například v kategorii „aktivní odmítání rolových omezení“ je zařazena podkategorie „prolamování“. Proč je podkategorie vyčleněna? V čem se liší od ostatních prezentovaných situací aktivního odmítání? Ty se zdají být dost pestré, a proto by jistě bylo možné je dále členit. Stejně tak kategorie 5 a 6 se silně překrývají.

Za nejproblematictější považuji kategorii „disciplinace genderu podle věku“. Vzhledem k názvu práce by se mělo jednat o kategorii ústřední. Její logika se liší od ostatních kategorií. Věk navíc není v prezentovaných situacích, které nejsou na rozdíl od ostatních kategorií podrobně představeny, jasně přítomný. Srovnání podle věku by mělo být výsledkem analýzy druhého řádu – mělo by jít nad úroveň jednotlivých kategorií, jejichž výskyt a podoba by byla sledována napříč třemi věkovými skupinami.

Závěr: Bakalářská práce Jitky Šinfeltové je zajímavým příspěvkem ke studiím genderového vývoje v předškolním věku. Práce sice vykazuje řadu slabín, ale některé z nich mohou být odstraněny důkladnou obhajobou. Navzdory naznačeným nedostatkům shledávám kvalitu práce dobrou vzhledem k požadavkům na závěrečné bakalářské práce. Doporučuji proto práci k obhajobě a navrhuji hodnocení „velmi dobře“.